

The card catalog. Current issues. Readings and selected bibliography. Ed. by Cynthia C. Ryans. Metuchen, Scarecrow, 1981. XI, 334 p.

Aktuális kérdések a cédulakatalógusokról

Világszerte felteszik a kérdést a könyvtárakban, hogy a cédulakatalógust lezárják-e vagy sem? Ennek oka többek között az állomány nagymértékű gyarapodása, a szaporodó katalógusfiókok, illetve katalógusszekrények helyszükséglete, a mikroelektronika és mikrofilmtechnika fejlődése és alkalmazása a könyvtári munkában. A kötet, amelynek minden tanulmányát bőséges bibliográfia egészít ki, az amerikai, ausztrál, kanadai és európai könyvtárak ezirányú

tapasztalatait ismerteti, és így útmutatóul szolgál azoknak a könyvtáraknak, ahol most meditálnak a katalógusok jövőjéről.

Recept nincs arra, hogy a cédulakatalógus lezárása után mi legyen a feltárás formája – kötetkatalógus, COM katalógus, online katalógus vagy ezek kombinációja az ún. "hibrid katalógus". A könyvtár elhatározását a társadalmi-gazdasági környezet, a technikai lehetőségek, a rendelkezésre álló pénzügyi feltételek, a használók, az állomány nagysága és a gyarapodás mértéke befolyásolják. A döntés két lényeges szempontja: melyik a használó szempontjából a legmegfelelőbb hozzáférési mód, és melyik az állomány feltárásának leggazdaságosabb megoldása?

Az újabb katalógusépítő módszerek közös jellemzője, hogy számítógépes feldolgozást igényelnek, a katalógusok karbantartása, továbbépítése is gépesített: a katalógusokhoz való hozzáférés könnyebb, mert az egypéldányos cédulakatalógust a többpéldányos kötetkatalógus, COM katalógusok és az online katalógus váltotta fel.

Az Egyesült Államokban a 60-as évek táján épültek ki a központi könyvtári adatbázisok, az online hálózatok. Ezek előnye az osztott katalogizálás, az egyszeri feldolgozás, a többszöri felhasználás elvének érvényesülése, a könyvtárközi kölcsönzések automatizálása mellett a sornyomtatóval, illetve fényszedéssel központilag előállított katalógus-cédulaszolgáltatás bevezetése volt. Jóllehet kereskedelmi szempontból gazdaságos a központi cédulaszolgáltatás, az adatbázis térítéses használata és a cédulakatalógus fenntartása együtt azonban költséges.

A kötetkatalógusokat évszázadok óta ismerjük, de új formája, a számítógéppel előállított kötetkatalógus a technika fejlődésének eredménye. Az Egyesült Államokban az online hálózatok mellett néhány könyvtári hálózatban kötetkatalógust használnak, melyet fényszedéssel állítanak elő, majd ofset eljárással sokszorosítva és kötetbe terjesztele-

nek a hálózatba tartozó könyvtárak között. Így például a Washington Library Network könyvtáraiban, az University of California és a New York Public Library-ban.

Európa tudományos és szakkönyvtáraiban a gépesített katalógusépítés a kötetkatalógus irányában hatott. A kötetkatalógus használata előnyös, mert a benne való kereséshez segédeszközt nem kell igénybe venni. Ugyanakkor gazdaságtalan az előállításra fordított tetemes számítógépidő, a papírfelhasználás, a sokszorosítás, kötetetés és terjesztés költségei miatt.

Az Egyesült Államokban a 70-es évek táján a papírra sokszorosított és terjesztett kiadványok helyett felismerve a COM, a számítógép mikrofilmes output technika előnyeit mikrokiadványokat, így újdonságlistákat, gyarapodásjegyzékeket COM mikrofilmlapokon állítottak elő és terjesztettek. Egyre több könyvtárban tértek át a COM katalógus építésére is.

Ausztráliában 1974-ben a Royal Melbourne Institute of Technology 1976-ban a Footscray Institute of Technology készített COM katalógust. Kanadában az University of Toronto 1976-ban zárta le cédulakatalógusát, először a kötetkatalógusra, majd a COM katalógusra tért át. Angliában 1973-tól kezdve alkalmazták a COM technikát a katalógusépítésben.

A katalógusépítés időtényezőjét tekintve a kötet és a COM katalógusok kötegelt (bach), az online és a cédulakatalógus valós-idejű (real-time) rendszerek. A kötegelt rendszerekben a katalógusok felújítása, aktualizálása meghatározott időközökben hetente, havonta, negyedévenként, de legalább minden félévben szükséges. A katalógusok teljes felújítására évente vagy két évente kell sort keríteni. Úgy a felújítások, mint az éves kumulációk gyakoriságát a könyvtár gyarapodásának üteme és gyakorlata dönti el. Az University of Toronto Library tapasztalata szerint a katalógusok negyedéves felújítása volt optimális. Véleményük szerint a túl gyakori felújítás következtében az olvasóknak több kötetben, illetve több mikrofilmlapon kell keresniük, ami növeli a keresések idejét, kötetkatalógus esetében pedig jelentősen megnöveli a költségeket is.

A katalógusépítés költségeit tekintve H.D.L. Vervliet szerint a 10 000 tételnél kisebb állománnyal rendelkező könyvtárnak, ha a feldolgozó és olvasói használatra elegendő 10–20 katalógus, akkor a kötetkatalógus a gazdaságos, ha ennél több katalógusra van szükség, akkor mindenképpen a COM katalógus a kifizetődőbb.

A nagy-britanniai tapasztalatok szerint a COM a legolcsóbb katalógusépítési mód a 10 000 tételnél nagyobb állománnyal rendelkező könyvtárakban már az egy példányban előállított katalógus esetében is. Olcsóbb mint a sornymtatással készített kötetkatalógus.

Hasonlóak a tapasztalatok az Egyesült Államokban és Ausztráliában is. Az ausztrál Royal Melbourne Institute of Technology Central Library 1976–78 között három katalógusépítési módszer költségeit vizsgálta. Az első változatban a kötetkatalógus készítése fényszedéssel, majd ofszet eljárással sokszorosítva 50 példányban, minden évben, havi felújításokkal. A második változatban szintén kötetkatalógus fényszedéssel, ofszet eljárással sokszorosítva 50 példányban, de minden két évben. A havi felújításokat COM mikrofilmlapokon állították elő. Így az összköltség 42 494 dollár/év. A harmadik változatban csak COM katalógust készítettek minden évben 50 példányban havi felújításokkal.

Az összköltség ebben az esetben a legalacsonyabb: 29 114 dollár/év. A könyvtár állománya mindhárom esetben: 70 000 rekorddal bővült.

Az University of Wisconsin-Stout Library 1973-ban konvertálta a teljes állományát számítógéppel olvasható formára, ily módon létrehozva egy 50 millió karaktert tartalmazó adatbázist. Miután a COM katalógusépítés költsége 50%-kal volt alacsonyabb a kötetkatalógusépítés költségeinél, a COM bevezetése mellett döntöttek.

A North Carolina State Library sorozati katalógusát, amely 30 000 főtételből és utalókból állt, formája korábban cédula- majd kötetkatalógus volt, COM mikrofilmlapra "fényképezték" 1:42-szeres kicsinyítéssel, 105x148 mm-es mikrofilmlapra. A teljes katalógus 5 darab mikrofilmlapra fért el, ahol egy mikrofilmlap 224 leporellő lapot tartalmazott. A sorozati rekordokat havonta újították fel. A 300 példányban előállított kötetkatalógus költsége egy évben 7000 dollár, míg a mikrofilmlap előállítása 310 dollár/év. Olvasókészüléket és diazó másoló készüléket vásároltak 3800 dollár összegben. Így a COM-ra való átállás 4110 dollár volt egy évre vetítve, szemben a kötetkatalógus előállítására fordított 7000 dollárral.

A COM katalógusok hátránya, hogy segédeszközt kell igénybe venni a katalógusban való kereséskor. A sorbanállás elkerülése érdekében elegendő számú olvasókészüléket kell beszerezni. Az Egyesült Államok egyetemi könyvtáraiban 200–250 hallgatóra számítanak egy készüléket. Egy olvasókészülék ára 200–300 dollár körül mozog, ami 10 katalógusfiók árával egyenlő, helyszükséglete viszont csupán 2%-a a katalógusfiókokénak.

Az online katalógus a használatában rejlő előnyök miatt a legfejlettebb katalogizálási mód. Eszközigénye, a terminálok beszerzése, adatátviteli vonalak kiépítése és a rendszer üzemeltetése mintegy tízszer drágább az előzőeknél. Az Egyesült Államok egyetemi könyvtáraiban a mikrofilmolvasó készülékekhez hasonlóan 200 hallgatóra számítanak egy terminált. Egy 10 000 hallgató egyetemi könyvtárban 50 db terminál szükséges, ami 80–150 ezer dollár eszközberuházást igényel.

Az automatizált katalógusépítő rendszerek költségeinek csökkentése érdekében kombinálják a katalógusokat, ún. "hibrid katalógusokat" használnak. Ilyenek például: évente kötetkatalógust adnak ki, de a havi felújításokhoz COM mikrofilmlapot használnak, vagy a feldolgozó könyvtárosoknak online hozzáférést biztosítanak, de az olvasók COM mikrofilmlapos katalógust használhatnak. A COM katalógusok és az online rendszerek kiegészítik egymást.

A Los Angeles Public Library-ban mérték az olvasók cédulakatalógus, kötetkatalógus, és COM katalógus használatát. Mérték a keresés idejét és a használatra való várakozás idejét. Mindkettőnél a COM katalógust találták a legmegfelelőbbnek. Az olvasókészülékek használata sem okozott különösebb gondot. Összességében itt kifejezetten szívesen fogadták a COM katalógust, szemben a torontói és oregoni egyetem hallgatóival, akik a cédulakatalógusban találták meg gyorsabban a keresett művet. Ezen további olvasókészülékek beszerzésével segítenek.

A cédulakatalógus lezárása és az automatizált katalógusépítésre való áttérés a könyvtárak létszámában nem hozott változást. Minőségi változást azonban igen, mert a cédulakatalógus építésére fordított időt és energiát az olvasókkal való foglalkozásra fordítják.

KIGLICSNÉ KATONA Rita